

lendület, mely teremtő erejű ősforrás. Az anyaggal való küzdelemben a szellemi természetű életlendület különböző ágakra bomlott, néha zsákutcába is jutott. Az egyik főág az ösztön, a másik az értelem világa. Az emberben az intuíciónál az élet fejlődése szellemivé és szabadabbá lett, és képes átfogni a fejlődés egész távlatát. A végső forrásnál, a gyökérnél kiderült, hogy az életlendület teremtő energia, mely abszolút, isteni eredetű erő. A létezők ölen a lét kinyilvánul, mert azok létezésükkel a teremtő isteni fényt sugározzák ki magukból.

Az utolsó és mindent egybefogó felfedezés: Isten a mindent teremtő szeretet (Az erkölcs és a vallás két forrása, 1932). A teremtő fejlődés végső kérdése; honnan jön az életlendület és hová tart? A monizmus és a panteizmus szirtjei között kellett az értelmezésnek a végső biztos révbe eljutnia. Bergson a fejlődés tanulmányozásából jut el a teremtés eszméjéhez, de még hátra volt a legnehezebb kérdés és rejtély megfejtése; a teremtés személyes-e? Bergson itt egy különös, de határozott fényforrás igazította el: a misztikusok. Rájött, hogy a misztikus élmény „az élet primitív lendületébe való visszatalálás”. (4) A misztikusok a teremtés szellemét átélve kerültek közvetlen kapcsolatba a személyes Istennel, mint lendületük végső forrásával. A végső valóság így Isten teremtő szeretete. „A teremtés az anyaggal küzködő, komplikált, ezerféleképp összeszövődött folyamat, de forrása egyetlen, egyszerű teremtő lendület, mely maga az Isten s melynek lényegét a misztikus megismerés nem tudja jobb szóval megközelíteni, mint evvel: szeretet.” (5) A megközelíthetetlen mélységből, az őslendület forrásától csak a misztikusok hoznak számunkra érthető üzenetet. Szeretetteljes egyesülésük Istennel tevékenységre serkenti az anyaggal, étellel küzködő embert. A világmindenség és az élet úgy tárul elénk a misztikus értelmezés fényében, mint a szeretet és ennek teremtő látványa. Bergson végső tanácsa: éljük bele magunkat a szeretet lendületébe és ennek erejével vigyük magunkkal az életet a végső beteljesedésig.

Jegyzet: (1) Babits M.: Könyvről könyvre. p. 131; (2) i. m. 131. o; (3) i. m. 131. o; (4) i. m. 125. o. (5) i. m. 127–128. o. — **Irodalom:** H. Bergson: Les deux sources de la morale et de la religion. Paris. Lib. F. Alcan. 1934; Babits Mihály: Könyvről könyvre. Magyar Helikon 1973; Jacques Chevalier: H. Bergson. Brescia. 1946; Jacques Maritain: La philosophie bergsonienne. Paris. 1948.

HENRI BERGSON

A KERESZTÉNY MISZTIKA*

Valójában a nagy keresztény misztikusoknál találjuk meg a teljes értelmű misztikát. Most tekintsünk el keresztény hitűktől és vegyük tekintetbe a formát a tartalom nélkül. A keresztény misztikusok többnyire felülműlják az ókori misztika mozzanatait, éppen ott, ahol érintkező vagy hasonló szempontok vannak. Sőt, nemcsak felülműlják, hanem bennük teljesen új erők törnek föl; áttörték a gátat és az élet roppant árama őket elragadta; megnövekedett vitalitásukból új energiák szabadultak föl: bátorság, rendkívüli erejű képzelet és tevékenység. Gondoljunk csak arra, hogy milyen tevékenységet fejtett ki Szent Pál, Szent Terézia, Sziénai Szent Katalin, Szent Ferenc, Jeanne d'Arc és annyian mások. Túláradó tevékenységük a kereszténység elterjesztését szolgálta. Aztán itt vannak a kivételes esetek: Jeanne d'Arc elég lenne bizonyosságul arra, hogy a forma elválasztható a tartalomtól.

Amikor a nagy misztikusok belső fejlődését megragadjuk, akkor joggal kérdezhetjük, hogyan is lehetett őket a betegekhez hasonlítani. Kétségkívül bizonytalan egyensúlyú állapotban élünk és nehéz meghatározni, hogy átlagosan mikor egészséges a lélek vagy a test. Mégis vannak jól megalapozott, egészséges értelmű

* A fordítás a szerző Les deus sources de la morale et de la religion című művéből készült. Paris. Lib. F. Alcan. 1934. p. 243–253.

emberek, bár kivételesen, akikről ez könnyen fölismerhető. Megnyilvánul ez a tettvágyban, az alkalmazkodó képességben, a körülményekhez való újraalkalmazkodásban, a rugalmassággal párosult határozottságban, a lehető a lehetetlentől elválasztó profétái képességben. Lelki egyszerűség ez, amely győzedelmeskedik a bonyodalmakon, végeredményben valami helyes, magasabbrendű érzék. Vajon pontosan nem ezt találjuk-e meg a misztikusoknál, akikről beszélünk? És nem lehetne-e éppen szellemi erősségükkel meghatározni őket?

Akik másképp ítélkeznek erről, azok a rendkívüli állapotokat tekintik, melyek gyakran csak bevezetésként szolgálnak a döntő átalakulásokhoz. Gondolnak itt a látomásokra, az ekstázisokra és az elragadtatásokra. Ezek persze olyan jelenségek, melyek kimutathatók bizonyos betegségeknel is és a betegség okai. Ámde a kóros állapotok csupán utánczai az egészséges állapotoknak és ezért ezek nem kevésbé egészségesek és amazok sem kevésbé kórosak. Egy örült elhiheti magáról, hogy ő a császár. Gesztusainak, szavainak, tetteinek ez esetben szisztematikusan napóleoni jellege lesz, és pontosan ebben áll örültsége. De mi származik át ebből Napóleonra? Ugyanilyen módon vissza lehet élni a misztikával is, és ekkor jön létre az örült misztika. De következik-e ebből az, hogy a misztika örület? Mégis igaz, hogy az ekstázisok, a látomások, az elragadtatások rendellenes állapotok ugyan, és hogy nehéz különbséget tenni a rendellenes és a kóros között. Pontosán ez a véleménye a nagy misztikusoknak is. Elsőként ők óvták tanítványaikat a látomásoktól, melyek lehetnek pusztán hallucinációk. A látomásoknak, ha voltak, általában csak másodlagos jelentőséget tulajdonítottak; menetközbeni, mellékes eseményeknek tartották, amelyekben túl kell jutni. Törekedtek is maguk mögött hagyni az elragadtatásokat és az ekstázisokat, hogy a végcélhoz jussanak el: az emberi akaratnak az istenivel való azonosításához. Igaz az, hogy a rendellenes állapotok hasonlóan a kórosakhoz, és némely esetben közös vonásuk is van. Könnyen beláthatjuk ezt, ha elgondoljuk, milyen fölfordulás támad akkor, amikor átlépünk a sztatikus állapotból a dinamikusba, a bezártból a nyitottba, a megszokott életből a misztikusba. Ha a lélek homályos mélységei mozgásba jönnek, akkor az, ami a felszínre jut és tudatosan, megfelelő intenzitás esetén egy kép vagy érzelem formáját veszi föl. A kép gyakran merő hallucináció, az érzelem pedig üres felindulás. De mind az egyik, mind a másik jelentheti azt is, hogy a fölfordulás szisztematikusan újraelrendeződés egy magasabbrendű egyensúly érdekében. Ekkor a kép előkészítő szimbólum lesz, az érzelem pedig lelki összeszedettség az átalakulás várásában. Ez az igazi misztika. De előfordulhat a másik eset, hogy egyszerűen rendellenessel állunk szemben, ami továbbá kóros is lehet. Kockázatos lenne összekuszálni a megszokott kapcsolatokat a tudatos és a nem tudatos között. Ezért nem kell csodálkozni, ha némely esetben idegrendszeri zavarok is fellépnek a misztikánál. Más formában ugyanezzel találkozunk a zseninél, különösen pedig a muzikusoknál. Nem kell mást látnunk ebben, mint esetlegességet, amely mind a misztikánál, mind a muzsikánál szerepel.

A mélységeket valamilyen áramlás fölrázza, amely magával sodorja a lelket. Nem kering többé önmaga körül, és egy pillanat alatt kikerül az alól a törvény alól, amely a faj és az egyed viszonyát kölcsönösen meghatározza. A léleknek meg kell állni, mintha hívó szót hallott volna, és aztán hagyni, hogy egyenesen vigye előre. Nem közvetlenül veszi észre az erőt, mely sodorja, csak valaminek meghatározhatatlan jelenlétét érzi. A szimbolikus látomásban ez aztán értelmet nyer. Mérhetetlen öröm tölti be a lelket, ekstázis, mely elnyeli, vagy elragadtatás, melyet el kell szenvednie. Isten jelen van, és a lélek öbenne érzi magát. Nincsenek többé titkok. A problémák eltűnnek, a sötétség szétfoszlik, ez már megvilágosodás. De mennyi ideig tart mindez? A fölfoghatatlan nyugtalanság, mely az ekstázisban lebegett, most rászáll, és mint homály beborítja. Már ez elégséges lenne az ezt követő állapotok nélkül is, hogy megkülönböztessük az igazi teljes misztikát, attól, mely ennek csak elővételezett másolata vagy előkészülete. Mindez tényleg azt mutatja, hogy a nagy misztikus lelke nem állapodik meg az ekstázisban, mint útjának céljánál. Valójában számára ez csak pihenés, hasonló ahhoz, mikor az állomáson a mozdony nyomás alatt marad ugyan, de a mozgás csak helyben maradó lökésekben folytatódik, arra várva, hogy újból előre ugorjon. Fejezzük ki ezt még pontosabban: az Istennel való egyesülés lehet szoros, de soha nem végleges addig, míg nem teljes. A jelen esetben nincsen többé már különbség a gondolkodás és a gondolkodás tárgya között, mert el-

estek azok a problémák, melyek ezt szabályozzák, és a különbséget megalkotnák. Nincsen többé gyökeres elválás a szerető és a szeretett között: Isten jelen van és az öröm határtalan. Ha a lélek gondolatban és érzelemben Istenben elmerül, bizonyos dolgok kívül rekednek, az akarat tevékenysége egyszerűen már Istenből indul ki. Igaz, élete még nem isteni. A léleknek erről tudomása van, és ez homályosan nyugtalanítja is. De mégis nyugalomban végzi tevékenységét. És ez jellemzi a teljes értelemben vett misztikát. Igazában lendülete igen messzire képes elérni. Eksztázisa megérinti látóképességét, megindítja működését; megérinti akaratát is és tevékenységre serkenti; ő maga Istenben merül el. Ha aztán az ilyen érzélem annyira megerősödött, hogy mindent eláraszt, akkor eksztázisba esik, a lélek magányosnak érzi magát, és bizony néha még mélyen szomorkodik is. Bizonyos idő kell, amíg hozzászokik a tündöklő fényhez úgy, hogy többé már semmit sem különböztet meg a homályban. Számot nem tud adni arról a mély munkáról, mely benne rejtetten végbemegy. A lélek azt érzi, hogy sokat veszített, és még nem tudja, hogy majd mindent teljesen visszanyer. Ez a „sötét éjszaka”, melyről a misztikusok beszélnek; és ez nagyon jellemző és tanulságos a keresztény misztikában. A nagy misztika végérvényes szakaszát készíti elő. A végső előkészület lehetetlen elemezni, hiszen maguk a misztikusok is alig sejtették ennek mechanizmusát. Egy példával lehetne ezt jól megvilágítani. Olyan ez, mintha egy acélszerkezetet nagyon ellenállóra, rendkívül erőse megalkotnák, és ez a szerkezet szerelésének pillanatában öntudatot nyer. Részeit egymás után igen kemény próbának alávetik, aztán pedig néhány részét kicserélik és mással helyettesítik; akkor bizonyára az lenne a benyomása, hogy megrokkant, és mindenütt fájdalmat érezne. De nincsen szükség másra, csak arra, hogy ez a teljesen felületi szenvedés mélyre hatoljon, és teljesen elmerüljön valamely csodás eszköz reményteljes várásában. A misztikus lélek ez az eszköz szeretne lenni. Lényéből mindent eltávolít, ami nem eléggé tiszta, ellenálló és hajlékony, hogy Isten őt fölhasználja. Már megérezte Isten jelenlétét, már hitt, látván Őt jelképes látomásokban, az eksztázisban egyesült is vele; de mindez nem volt tartós, még csak szemlélődés volt. A cselekvés pedig a lelket még önmagába fordította vissza, tehát elválasztotta Istentől. Később már egyedül Isten működik általa és benne; az egyesülés ekkor teljes, és ezért már végleges. Amikor erre ilyen szavakat használunk, mint mechanizmus és eszköz, ezek olyan képeket ébresztenek föl, melyeket jobb lenne elkerülni. Ilyenek csak arra alkalmasak, hogy az előkészületről adjanak némi elképzelést. Ezeket keresztül semmit sem tudnánk meg a végső eredményről.

Azt állítjuk tehát, hogy a lélekben túlaradó élet van, mérhetetlen lendület. Ellenállhatatlan nyomás, amely egyre szélesebb körű vállalkozásokba lendíti. Összes képességeinek higgadt felemelkedettsége teszi, hogy látása kitágul, és annak ellenére, hogy erőtlen, mégis hatalmas tettekre képes. A legfontosabb az, hogy egyszerűen lát, és az egyszerűség áttör szavain, magatartásán; átlendíti a bonyodalmakon, melyeket talán már észre sem vesz. Velezületett tudás vagy inkább valamiféle ártatlanság sugallja azonnal a legmegfelelőbb utat, az elszánt tettet és azt a szót, melyre nincsen visszavágás. Elengedhetetlen azonban az erőfeszítés is, a kitartás és az állhatatosság. De mindez szinte magától jön és bontakozik ki a lélekben, mely egyszerre cselekvő és szenvedő; és ezért szabadsága egybeesik az isteni működéssel. Roppant energiákról és erő kifejtésekről van itt szó, de ugyanakkor ez az energia rendelkezésére is áll annak, akinek szüksége van erre; a túlaradó vitalitás ezt biztosítja. Az energia olyan forrásból jön, mely az élet forrása. Ettől fogva a látomások eltávolodnak, hiszen az istenség nem kívülről nyilvánul meg az olyan lélekben, amely vele teljesen töltkezett. Úgy tűnik, hogy az ilyen embert lényegesen semmi sem különbözteti meg többé azoktól az emberektől, akik között él. Csupán ő maga adhat számot arról a változásról, amely Isten munkatársainak a rangjára fölemeli; ő befogadja Isten hatását, az emberek között viszont tevékeny. Semmilyen gőg nem származik az ilyen fölemelkedésből. Ellenkezőleg, nagyfokú alázat. Hogy is ne lenne alázat, amikor csendes beszélgetéseiben, négy szemközt, maga fölmérheti helyzetét? A keletkező érzelemben lelke teljesen föloldódik; ez már isteni alázat.

MISZTIKA ÉS MEGÚJULÁS. Az eksztázisnál megállapodott misztikában, azaz a szemlélődésben is szó van már valamiféle eleve megformált tevékenységről. Alighogy a misztikus leereszkedett az égből a földre, máris oktatnia kell az

embereket. Fölfedezését az egész világnak hírül kell adnia; a fizikai szemmel észrevett világ kétségkívül valóságos, de van még valami más dolog is. És ez nem csupán lehetséges vagy valószínű, mintha egy okoskodás végkövetkeztetése lenne, hanem bizonyos, mint a tapasztalat, látható, érinthető és tudható. Ez eddig benne csak határozatlan apostolkodási szándék volt, csüggeteg vállalkozás. Hogyan is terjeszti el csupán beszédével meggyőződését, amelyről pedig neki tapasztalata van? És legfőképpen, hogyan is fejezhetné ki a kifejezhetetlent? Ilyen kérdéseket azonban a nagy misztikus már föl sem vet. Ő már megérezte az igazság tevékeny erejének fölfakadását saját forrásából. Az elterjesztés nem jelent többé gondot, hiszen a Nap sem foglalatoskodik azzal, hogyan szórja szét fényét. Számára nincsen immár egyszerűbb dolog, mint szavaival gondolatait széthinteni.

Önemésztő szeretete többé már nem egyszerűen az embernek Istenre irányuló szeretete, hanem Istennek minden embert átölelő szeretete. Isten segítségével, Istennel, isteni szeretettel szereti az egész emberiséget. A misztikus nem olyan testvériségről beszél, mint amilyent a bölcselek ajánlottak az ész nevében; azon az alapon, hogy minden ember eredetileg ugyanabban az értelmes természetben részesedik. Ilyen nemes ideál előtt illik tisztelettel meghajolni és erőltetni megvalósulását, ha az nem túlságosan kellemetlen az egyén és a közösség számára, hiszen ehhez már igazi szenvedély kellene. Néha egyesek visszavonulnak civilizációnk valamely rejtett zugába, hogy a misztika részegítő illatában fellelegezzenek. És vajon a bölcselek tényleges tapasztalat nélkül biztosan állítják-e azt az elvet, hogy minden ember egyenlően részesedik bizonyos magasabb rendű természetből, ha nem lennének misztikusok, akik az egész emberiséget egyszózatlan szeretettel átölelik? Nem olyan testvériségről van itt szó, melynek megalkották az eszméjét, hogy aztán eszményt csináljanak belőle. Arról sem, hogy az embernek ember iránt értejt veleszületett szimpátiáját mélyítsük el. Már az is kérdéses, hogy az ilyen ösztön a bölcselek elképzelésén kívül egyáltalán létezett-e; ha igen, akkor is csupán az értelem szimmetria igényéből ered. A család, a haza, az emberiség egyre táguló körök, és a bölcselek úgy vélték, az embernek oly természetes módon kell szeretnie az emberiséget, mint saját hazáját és családját. Valójában a családi és a szociális társulás az egyedüli, melyre a természet indít; csupán ezeknek felelnek meg ösztönök. A szociális ösztönök egyébként inkább a társadalmi küzdelemre készítik az egyik embert a másik ellen, ahelyett, hogy tényleg az emberiség egységére segítenének. Legföljebb a családi és a szociális érzés képes esetenként átlépni természetes határait; de ez vagy fényűzés vagy játék, túl messzire ez sohasem mehet.

Egészen más a helyzet az emberiség misztikus szereteténél. Az már nem az ösztön kiterjesztése, nem is valamilyen eszme származéka. Nem tartozik sem az érzékhez sem az értelemhez. Benne van az egyik is, a másik is; de valójában ezeknél sokkal több. A misztikus szeretet a gyökere az érzéklésnek és az értelemnek, amint minden másnak is. Egybeesik Isten szeretetével, mellyel műveit szereti, azzal a szeretettel, mely minden dolgot teremtett. Ha valaki képes erre rákérdezni, akkor előtte kinyilvánul a teremtés titka. Ennek lényege inkább metafizikai, mint erkölcsi. A misztikus szeretet Isten segítségével törekszik a teremtést beteljesíteni és az emberiséget azzá tenni, amivé azonnal lehetett volna, ha az ember közreműködése nélkül bontakozott volna ki. Erre már más szavakat kellene használni, és ezt más nyelvezettel kellene kifejezni. Az irányítást itt az életlendület végzi. Ezt a lendületet teljes egészében már kivételes emberek közlik, akik ezt szeretnék az emberiségbe beledolgozni; megvalósítani azt az ellentmondást, hogy a valamilyen teremtett formában létező dolgokat teremtő erővel átalakítani és így az, ami lényege szerint mozgás, beérkezetté válnék.

Vajon sikerülni fog ez? Ha a misztikának kell átalakítania az emberiséget, akkor ez az átalakulás csak fokozatosan, lassan és részleteiben jöhet létre. A misztikusok ezt nagyon jól tudják. Ők néznek szembe azzal a nehézséggel, amely útjában áll az istenibe felvett emberiség megteremtésében. Az embernek arca verejtékével kell kenyerét keresnie — másképp; az emberi természetben van bizonyos állatiasság, ez aláveti annak a törvénynek, amely az állatvilágot is kormányozza, és arra kárhoztatja, hogy az élő az élőből táplálkozzék. Minthogy az ember táplálkozását a természettel és társaival szembeesülő küzdelemben szerzi meg, erőfeszítésre van szüksége, hogy önmagáról gondoskodjék. Értelmének az a rendeltetése, hogy erre a küzdelemre és munkára szolgálta a fegyvereket

és az eszközöket. De ilyen feltételek mellett az emberiség vajon egyáltalán az ég felé fordíthatja-e figyelmét, hiszen lényegileg az a földre szegeződik?

Ha ez mégis lehetséges, az nem lehet másként, csak két teljesen különböző módszer egyidejű vagy egymást váltogató alkalmazásával. Az egyik abban áll, hogy alaposan elmélyítsük az értelmi tevékenységet; hogy az értelem mindig többre is képes legyen, mint amire természete indítja; oly módon, hogy az egyszerű eszköz átadja helyét a gépek mérhetetlen rendszerének, melyek képesek az emberi tevékenységet felmenteni. Ezt egyébként a politikai és társadalmi szervezésnek kell megzilárdítania, hogy a gépesítés igazi rendeltetését betölthesse. Bizony ez veszélyes eszköz, hiszen a kifejlesztett gépesítés a misztika ellen fordulhat; sőt látszólag a teljesen kifejlesztett gépezet éppen visszahatás a misztikára. Az itt föllépő kockázatokkal szembe kell néznünk. A magasabb rendű tevékenység rászorul az alacsonyabbra. A magasabb rendűnek kötelessége az, hogy fölébressze és hagyja tevékenykedni az alacsonyabb rendűt, ha szükséges még védelmezze is. A tapasztalat azt mutatja, ha ez a két ellentétes, de egymást kiegészítő törekvés egységes és így mindenütt érvényesülve erősödik, akkor az egyik a másik hasznára van és képesek egymást megőrizni. Ennek forgása visszafordul és mindannak a javát is szolgálja, ami nélküle lett, sőt kifejezetten erősen ellene irányult. Bárhogyan is legyen ez a dolog, ezt az eszközt csak jóval később lehet alkalmazni, és ugyanakkor egészen más módszert is lehet követni.

Arról van tehát szó, hogy nem lehet remélni a misztikus lendület általános és közvetlen elterjedését, ez nyilván lehetetlen. Inkább az kell, hogy a kiváltóságok kis csoportja részesüljön a misztikus lendületben, amely önmagában még gyenge; ők aztán lelki közösséget alkotnának. Ez a közösség képes lenne megkísérelni, hogy mindegyik tagja, aki kivételes képességgel rendelkezik, egyeseket vagy többeket újjászüléssel megajándékozzon. Így erősödnék és folytatódnék a misztikus lendület addig a napig, amelyen az emberiség természetes anyagi feltételeinek alapvető megváltozása megengedné a lelki szempontból fontos gyökeres átforgalmódást. Ez lenne a nagy misztikusok által követett módszer. Csúpán kényszerűségből, mivel másképp nem tehetek, túlárado energiájukat kolostorok vagy vallásos egyesületek alapítására fordították. Akkor pillanatnyilag nem tekintettek távolabbra. A szeretet lendülete, amely őket hordozta, arra szolgált, hogy az emberiséget Istenhez fölemelje és jelenlétükkel befejezze az isteni teremtetést. Ez csak Isten segítségével teljesedhet be, akinek ők eszközei voltak. Minden erejüket összpontosítaniok kellett a roppant nagy és nehéz, de körülhatárolt feladatra. Mások is csatlakoztak hozzájuk, másokkal együtt voltak, de mindennek egy irányba kellett tartania, mert hiszen Isten alkotta meg egységüket.

(Fordította FILA BÉLA)

DAG HAMMARSKJÖLD

ÚTJELEK

Dag Hammarskjöld 1905-ben született, 1953-tól volt az ENSZ főtitikára 1961-ben bekövetkezett haláláig. (Korábban közgazdász, a Svéd Nemzeti Bank elnöke, majd a svéd kormány tagja volt.)

„Útjelek” című naplóját — amelyből itt szemelvényeket közlünk — New York-i házában találták meg, egy levél kíséretében, amelyben hozzájárul az esetleges kiadáshoz.

A könyv (Vägmärken, 1963. Bonniers Förlag) egyáltalán nem foglalkozik politikával vagy történelemmel, egyetlen célzást sem tesz a földkerekségnek azokra az eseményekre, amelyeknek forgatagában a szerző élt. A napló a lélek belső istenkeresésének állomásait követi. Hammarskjöld nem egyetlen megrázó élmény hatására tért meg. Megtérése egész életén át tartó folyamat volt, az élet értelmének, a lét titkának keresésétől jutott el oda, hogy „megadta magát” Istennek, elfogadta sorsát, és életét egészen az emberek önzetlen szolgálatára szentelte. A „falak” 1954 táján omlanak le. Ekkortájt átírja-összerendezi addigi jegyzeteit, s a Szent-